

KULTURA MALE NACIJE *

Kad načinjemo problem razvoja kulturnih delatnosti, onda se, pored opšteg, okvirnog vida — položaja, uloge i funkcije kulture u samoupravnom socijalističkom društvu — hteli ili ne hteli dotičemo i druge prateće pojave i problema: kulturnog razvoja male nacije.

Pri tome mislim na kulturu u užem smislu jer, uzeta u celini, kultura je naravno mnogo širi pojam umetničkog i naučnog stvaralaštva, obrazovanosti, načina života i razvoja čoveka i društva uopšte.

Polazim od dveju premisa koje se, tako reći, same po sebi razumeju, ali koje ipak — da ne bi bilo nesporazuma — želim da podvučem: prvo, da je kultura odigrala suštinsku istorijsku ulogu u naporima za samoodržanje i priznavanje slovenačke nacije i, drugo, da je — kako je to nedavno napisao Josip Vidmar — razvoj kulture nemoguće zamisliti bez socijalizma, ni razvoj socijalizma bez kulture.

Socijalizam mora da se poistoveti sa slobodnim stvaralaštvom i živim kulturnim razvojem, jer samo to omogućuje stvarni svestrani preobražaj radnog čoveka, humanizaciju njegovih odnosa u društvu, opšti porast obrazovanja i kulture naših proizvođača i samoupravljača . . .

Uloga kulture u socijalizmu ne sme da se ograniči na ponižavajuću ulogu elegantne društvene fasade, nikako ne može da bude samo glazura društva, već kulturom mora da bude obuhvaćena i prožeta čitava društvena struktura, do dna.

Šta kultura znači za svako društvo, već je dovoljno jasno, a nama je još jasnije da je u socijalističkom društvenom uređenju ona neodvojivo povezana sa čitavim razvojem. Ova tvrdnja važi takođe i za malu naciju. Ali sa ovom razlikom:

* Članak predstavlja prilagođeno predavanje koje je autor održao na otvorenoj katedri Elektrotehničkog fakulteta u Ljubljani.

da to za malu naciju još više važi nego za veliku, jer je osetno vezana za njen nacionalni, kulturni, duhovni opstanak i da je cena koju za to plaća mala nacija mnogo veća.

Borba za samoodbranu nacionalnih prava, za samoodržanje životnog opstanka slovenačke nacije je, odista, već iza nas. Međutim, da li tuđi uticaji danas zaista nisu više opasni za naš izvorni, samostalni kulturni, nacionalni razvoj? I da i ne.

Oni za nas nisu opasni u tom smislu da bi mogli ili možda hteli da nas fizički, nacionalno, državno podjarme, slome, zbrišu... Ali mogu da budu opasni u smislu da se duhovno, kulturno izgubimo, izopačimo ili takođe samo olenjimo. Da izgubimo poverenje u sebe i sopstveno stvaralaštvo, da počnemo klečeći da puzimo pred stranim uzorima, da potcenjujemo sopstvene stvaralačke snage, da postanemo prirepak, privezak razvijenijih, bogatijih, snažnijih, većih.

Takva opasnost je neprestano prisutna. Danas više nego juče, jer živimo u svetu koji je sve manji, sve više prekriven najsavremenijim komunikacijama. Postali smo otvorena društvena zajednica, sa širom otvorenim graničnim prelazima, država međunarodnog turizma, država koja se zagrejano uključuje u međunarodnu podelu rada, u svetsku zajednicu...

Međutim, ako smo te opasnosti svesni, zbog toga svakako nećemo zatvoriti granice, nećemo administrativno zabranjivati uvoz stranih filmova, knjiga, novina i časopisa ili posete stranih predavača, nećemo otkazati živu saradnju naših kulturnih institucija sa stranima... To bi bilo apsurdno, čak i u suprotnosti sa našim shvatanjem razvoja socijalizma i međunarodne saradnje u skladu sa načelima miroljubive koegzistencije. To bi potkopalo i osušilo i životno stablo naše kulture. A naš put može i mora da bude jedino jačanje našeg kulturnog stvaralaštva, sopstvenih umetničkih dometa, potvrđivanje naše izvorne misli i nadahnuća, a ujedno oplodivanje i bogaćenje sopstvene kulturne baštine iskustvima i dostignućima drugih nacija i država.

Pri tome moramo da se kritički odnosimo prema sopstvenom stvaralaštvu i da istovremeno budemo ponosni na domete koji predstavljaju stvarni kvalitet.

Možemo da poštujemo velike, ali se ne smemo stideti toga što smo mali.

Jer i mi smo, iako mali, stvorili mnogo velikih dela.

Pri svem tom u našoj Republici se ponovo otvaraju problemi „male nacije“ i njene kulture. Svaka nacija, bila velika ili mala, mora da ima određene nacionalne kulturne institucije i delatnosti, ako hoće da sačuva svoj nacionalni, kulturni identitet.

Naravno, za takvo pravo i dužnost mala nacija mora da plaća veći danak...

To što neki nazivaju „morbus slovenicus“, ilustrovaću sa dva-tri primera:

Prodajna cena

Izvorno slovenačko prozno delo — u proseku oko 15 štamparskih tabaka — ako mu je tiraž, recimo, 1500 primeraka, iznosi 6.180 starih dinara. Pošto uobičajeno delo domaćeg autora subvencionišemo — prosečno sa dva miliona starih dinara, knjiga se prodaje za 3.000 dinara po primerku. Znači, više od polovine daje društvo.

Međutim, kad bismo tiraž mogli da povećamo na bar 4.000 primeraka, onda subvencija ne bi više bila potrebna. Prema tome, knjigu bi plaćao samo onaj ko bi je kupio i čitao.

A kako bismo mogli da povećamo tiraž? Za to ima više načina: prvi, ako bi, recimo, javne biblioteke otkupile bar polovinu tiraža — to jest 2000 primeraka. Drugi, ako bi kupovna moć i kulturna svest stanovnika bila na višem nivou. I, treći — a sada smo se približili našoj temi — kad bi u Sloveniji bilo više stanovnika, čime bi, i uz današnji stupanj kulturne svesti, već bio i proporcionalno veći broj kupaca knjiga.

U stvari, mi u Sloveniji možemo da se pohvalimo srazmerno visokim tiražom izdatih knjiga, tiražom koji dosežu neke mnogo veće, brojnije nacije. Međutim, broj stanovnika postavlja određenu granicu, utoliko pre što je time brojno ograničen i sloj obrazovanih ljudi koji su najbrojniji potrošači najskupljih kulturnih dobara. To ograničenje, koje je objektivno nametnuto brojnomo veličinom nacije, naročito se manifestuje kad je u pitanju širenje časopisa za kulturna, društvena i politička pitanja. Takav je časopis u Sloveniji „Naši razgledi“; za tiraž od 8000 primeraka po jednom broju časopis dobija 132 dinara subvencije za svaki primerak (25 miliona

starih dinara 1967. godine). Kad bi tiraž mogao da se udvostruči, subvencija verovatno više ne bi ni bila potrebna.

* * *

Među dokaze o nacionalnoj samostalnosti spada takođe i sopstvena filmska proizvodnja. U visoko razvijenim, velikim zemljama ona je suficitna, dok u manjim nije uvek. U Sloveniji filmska proizvodnja posluje sa znatnim gubitkom: samo četvrtinu troškova izrade domaćeg celovečernjeg filma (prosečna cena iznosi oko 123 miliona starih dinara) producenti pokrivaju prodajom u zemlji i inostranstvu, dok tri četvrtine subvencioniše fond za film. Takva subvencija ne bi bila potrebna kad bi se slovenački filmovi bolje prodavali u samoj Jugoslaviji ili sa većim uspehom van granica. Istina je da su nam poznati i primeri drugih malih nacija koje se kvalitetom filмова ponekad uspešno takmiče sa velikim nacijama. Prema tome, broj stanovnika nije uvek automatsko merilo za mogućnosti postizanja dobrog kvaliteta. Ali, ako verujemo u načelo po kome količina stvara takođe uslove za viši kvalitet, onda nam mora biti jasno da uz godišnju proizvodnju od dva, tri ili najviše četiri celovečernja filma, ne možemo očekivati — sem u najizuzetnijim, jednokratnim i sasvim slučajnim primerima — vrhunske kvalitete.

Možda da navedemo još i primer iz muzičke delatnosti. Pet najvećih simfonijskih orkestara u SAD (bostonski, čikaški, klivlenski, njujorški i filadelfijski) utrošili su 1963. godine za svoj rad 1,873.000 dolara ili u proseku 374.600 dolara. Iste godine je Slovenska filharmonija utrošila 295.000 dolara. Pošto su u SAD mnogo veće dvorane nego u nas, i posećivanje koncerata je znatno veće; pet pomenutih orkestara ima godišnje u proseku 70.000 slušalaca. A to je dva puta više nego na koncertima Slovenske filharmonije. (Ona je imala ove godine na svojim koncertima nešto manje od 35.000 slušalaca).

Cena ulaznica za koncerte američkih orkestara bila je tada oko četiri puta veća od cena za koncerte Slovenske filharmonije, ali je stanje takvo da su troškovi naše filharmonije po prodatoj ulaznici znatno veći nego u Americi (Slovenska filharmonija 8,54 dolara, a pet orkestara u SAD prosečno 5,33 dolara po jednoj ulaznici).

Izdržavanje simfonijskog orkestra u Sloveniji mora, dakle, biti skuplje nego u Americi.

Ako ova izračunavanja pretvorimo još i u odnose prema nacionalnom dohotku, onda će nam se „problem male nacije“ i njegove kulture pokazati u još drastičnijem poređenju.

Troškovi za svih pet orkestara u SAD iznose, prema nacionalnom dohotku SAD, 0,0003 odsto, a troškovi za Slovensku filharmoniju, prema nacionalnom dohotku SR Slovenije, 0,04 odsto, odnosno 133 puta više.

Sva ta poređenja ne važe samo za klasične kulturne institucije, već takođe i za savremena sredstva komunikacija. Primer RTV:

U susednoj Italiji RAI ima za oko 50 puta više pretplatnika i 30 puta veće prihode od RTV Ljubljana, a njegov čas TV programa je samo 12 puta skuplji od našeg.

* * *

Položaj u kome su se u poslednje vreme našle kulturne delatnosti, po mišljenju mnogih, ne samo da ne zadovoljava već se čak smatra da sakti uspešniju stvaralačku delatnost i izaziva snažno osećanje nesigurnosti. Ako je to zaista tako, postavlja se pitanje da li je to stvarno plod sasvim nezadovoljavajućeg položaja kulturnih delatnosti ili prvenstveno rezultat prelaznih teškoća. Naime, ako pokušamo da objektivno i vremenski pravično odredimo trenutno stanje kulture u nas, ne možemo zaobići činjenicu da za protekle dve decenije imamo šta da zabeležimo i možemo da budemo opravdano ponosni na mnoga dostignuća, a naročito kao mala nacija sa razvijenom kulturom.

Pa ipak preovlađuje opšte ubeđenje da smo se našli u ćorsokaku. Zašto? Zbog čega?

Možda ima više mogućnih objašnjenja, ali jedno, koje se nameće, svakako je to da je društveni položaj kulture došao u raskorak s njenim društvenim značajem i karakterom. I to pre svega zbog nedograđenog sistema finansiranja, pošto je ovaj, koji sada imamo, uglavnom preživeo, zastareo, jer su mu koreni još duboko u administrativno-budžetskom periodu, mada spolja na sebi nosi novo samoupravno ruho. Tako, na jednoj strani, imamo radne ljude koji, prema samoupravnim načelima, treba da stiču „dohodak“, a

na drugoj strani, slavinu sa novcem još otvara ili zatvara budžet uz svu krutost administrativne logike.

Ovde bih dodao da lično nemam ništa protiv sredstava iz budžeta, već samo protiv budžetsko-administrativnog načina raspodele novca.

Takvo stanje ne dozvoljava da se i u oblasti kulture razviju novi odnosi, a ni da kulturne delatnosti oslobođeno dožive procvat. To ometa razvijanje stvarnih samoupravnih odnosa, a istovremeno dovodi u pitanje i ostvarenje mnogih visokih kulturnih dostignuća. Ukratko, problem finansiranja je više nego samo organizaciono-tehnički, materijalno-finansijski problem, pošto zadire u najdublja sadržinska i stvaralačka pitanja položaja i daljeg razvoja kulture.

Svi ti problemi su u svetlosti privredne reforme već dobili oštrije obrise. Upravo reforma zahteva jasno i odlučno da ponovo proučimo položaj, ulogu i značaj kulturnih delatnosti, utoliko više i utoliko pre što su te delatnosti od posebnog značaja za društvo. Rešenja će morati da naznače smer razvoja kulture ne kao posebnog sektora, ne samo kao oblast društvene potrošnje i opterećenja privredne osnove, već kao nedeljivog, sastavnog dela društvenog i privrednog razvitka. Problem je, prema tome, kako obezbediti takav razvoj kulturnih delatnosti koji će biti usklađen s našim društvenim razvojem; a za takav razvoj obezbediti stabilnija, redovnija i ujedno veća sredstva.

Zanimljiva i vredna citiranja je misao koju je na seminaru Visoke škole političkih nauka u Beogradu izrekao generalni sekretar SSRNJ Beno Zupančič.

„Ubeđen sam — rekao je Zupančič — da su celokupne naše intelektualne stvaralačke snage u sferi takvovanih neprivrednih delatnosti... visoke u poređenju sa činjeničnim stanjem naše materijalne osnove i njene stvarne proizvodnosti, a to se naročito oseća kad se ona sudari sa nemilosrdnim svetskim tržištem.“

Zatim je nastavio: „Mogli bismo dokazati da naše celokupne intelektualne snage dolaze u oštru konfrontaciju s materijalnom osnovom upravo zbog toga što su srazmerno razvijenije, dok su njihove materijalne mogućnosti previše skromne“... itd.

To znači da je misao, da ne kažem čak i parola, o zaostajanju kulture u tom citatu zanimljivo i ujedno drugačije postavljena. Dakle, mi ne zaostajemo za društveno-ekonomskim razvojem, a naročito ne zaostajemo za materijalnom sferom, već naprotiv: teškoće potiču otuda što je kultura u našim uslovima razvijenija od svoje materijalne baze.

I opet nailazimo na pitanje i problem male nacije. Koliko i dokle može da se uspešno i kvalitetno razvija kultura nacije koja je u svojim mogućnostima ograničena ne samo brojno već takođe i materijalno? Rekli smo već da kvalitet zavisi od količine. Isto tako je istina da i mala nacija može da rađa genija, ali opšti nivo civilizacije i široke kulture ostaje u materijalnim okvirima mogućnosti društva.

Naš slovenački primer pokazuje da u pogledu brojnosti jedva stižemo nekim drugim narodima do kolena, ali kad je u pitanju kulturno stvaralaštvo, onda i razvijenijim narodima hrabro gledamo u oči. Drama Slovenskog narodnog gledališča je uspešno gostovala u Češkoj, Poljskoj, Parizu, Milanu, Cirihu. — Opera je dala predstave u Sovjetskom Savezu, Holandiji, Italiji. Filharmonija se afirmisala koncertnim turnejama po Mađarskoj i Italiji. U Njujorku smo otvorili galeriju naše likovne umetnosti. U Ljubljani priređujemo grafički bijenale sa svetskim ugledom. Pa i malo mesto Slovegradec je bilo pozornica međunarodne izložbe. Sve više naših pisaca doživljava prevode na strane jezike.

Naši muzički umetnici — kao Igor Ozim ili Dubravka Tomšič — već su poznata imena na inostranim koncertnim podijumima. Izdavačka delatnost se uspešno afirmiše, putem koprodukcija, na međunarodnom knjižnom tržištu. U poslednje vreme u Sloveniji smo imali i takve svetski značajne međunarodne manifestacije kao što je bio Pen-kongres ili kongres muzikologa.

Mogli bismo još mnogo da nabrajamo. A i ovo što sam nabrojao samo su slučajno prikupljeni podaci bez redosleda i prioriteta.

Ali, to je samo jedna strana slike. A druga? Svakako ona nije tako svetla, mada nije u pitanju tamna strana medalje. Kao ilustraciju opšteg stanja kulture, razvijenosti kulturnih delatnosti u Sloveniji i u Jugoslaviji daćemo samo još neke isečke iz naših i međunarodnih poda-

taka. Po broju stanovnika na jednu narodnu biblioteku naša zemlja je na 14. mestu u Evropi, a po učestanosti pozajmljivanja knjiga iz biblioteka među poslednjima. (U razvijenim evropskim zemljama svaki stanovnik dođe u biblioteku prosečno dva puta godišnje; svaki Slovenac nijednom, dok se samo svaki osmi Jugosloven nađe na tom putu).

Po broju stanovnika na jedno bioskopsko sedište mi smo među evropskim zemljama, sasvim na dnu lestvice. Za Jugoslavijom zaostaju samo Poljska i Albanija, a za Slovenijom još i Grčka i Finska. Po broju televizora za Jugoslavijom zaostaje samo Bugarska, jer je kasnije od nas počela da uvodi televizijski program. U pogledu radio-prijemnika Slovenija je još srazmerno na visokom mestu među razvijenim evropskim državama, pošto zauzima osmo mesto, dok je Jugoslavija, zajedno sa Albanijom i Grčkom, među poslednjima. Po broju primeraka dnevnih listova na jednog stanovnika, za Slovenijom i Jugoslavijom zaostaje još samo Albanija, dok je, na primer, Čehoslovačka još 1962. godine imala tri puta više novina po stanovniku nego što ih je imala Slovenija 1966. godine.

Moram, doduše, priznati da su neki podaci možda tendenciozni iako istiniti, pošto zaista crno prikazuju našu kulturnu stvarnost. Međutim, dobro je da upoznamo položaj naše zemlje, naše nacije, njegove kulture sa svih strana, i svetlih i tamnih, sa onih na koje smo zaista ponosni, ali i sa onih koje rado ne pokazujemo, ali koje moraju da nas podstaknu na odlučne mere za poboljšanje stanja.

Šta možemo da preduzmemo za rešavanje ovih problema?

U poslednje vreme se vrlo intenzivno zauzimamo za postavljanje nacionalnog programa, za celovitu orijentaciju na području kulture, za uređenje položaja i obezbeđenje razvoja, za otvaranje perspektiva. Širok društveni dogovor, pre svega samih kulturnih radnika, a istovremeno i svih zainteresovanih, to jest i korisnika i društvenih poslenika, postaje neophodan. To važi kako za pojedine vrste kulturne delatnosti, tako i za kulturu u celini. Moramo biti svesni: što dogovor bude opštiji, tim lakše ćemo se na njemu sjediniti. I obrnuto: ako budemo pokušavali da nađemo što konkretnije zajedničke imenitelje

za različite poglede i interese, tim teže će biti da formulišemo zajednički dogovor. Doduše, naš interes nije u tome da se potanko odrede sve postavke kulturnog razvoja za ne znam koliko godina unapred, ali bismo ipak želeli da jasno i opipljivo kažemo šta hoćemo i šta smo u stanju.

Ali u tim očekivanjima moramo biti stvarno razumni i realni. Zato bismo morali već unapred da se sporazumemo i o tome da je takav zadatak zacrtavanja budućeg kulturnog razvoja nužno ograničen ne samo vremenski i materijalno, — s obzirom na mogućnosti i sposobnosti našeg društva na konkretnom stupnju razvitka — već isto tako sadržajno i pojmovno.

Pre svega bismo morali da se oslobodimo iluzija — koje mnogi bar podsvesno gaje u sebi — da prihvatanjem nacionalnog programa, dugoročnijeg plana, obezbeđujemo u suštini više sredstava za kulturne delatnosti. Samim programom, odnosno planom, to svakako nije moguće. Globalni okvir za naše želje i htenja postavlja objektivna proizvodna sposobnost našeg društva na određenom stupnju razvoja proizvodnih snaga. Drugo je pitanje da li je u tom, objektivno datom okviru društvo subjektivno raspoloženo da maksimalno potpomogne razvijanje kulturnih delatnosti. Ovo su pitanja širih društvenih odluka, konkretne politike koja može da u određenoj meri poboljša ili pogorša položaj nekih kulturnih delatnosti; međutim, s obzirom na ukupni iznos sredstava, oni ne mogu da bitno menjaju osnovnu društvenu raspodelu. Ona je objektivno društveno-ekonomski određena u odnosu na celokupnu društvenu i privrednu proizvodnu sposobnost zemlje i nacije.

Dakle, pred nama je opet problem male nacije. Koliko, zapravo, kao društvo odvajamo za kulturu?

Najnoviji podaci, izračunati u Republičkom sekretarijatu za kulturu, govore da smo 1965. godine namenili za kulturu, od svih sredstava u Sloveniji, tačno 16 i po milijardi starih dinara; godine 1966. 20 milijardi, a 1967. blizu 23 milijarde. Sredstva su se, dokle, povećavala, i to 1966, u odnosu na 1965. godinu, za 21 odsto, a 1967. u odnosu na 1966. godinu za 15 odsto.

Za kulturu po jednom stanovniku, potrošili smo prosečno oko 10 000 starih dinara. Ovde se misli na sva sredstva, kako društvena — iz budžeta i fondova — tako i na ona iz radnih organizacija i, naravno, iz ličnog džepa.

Društvena sredstva iznose, u tim svotama, godine 1965. i 1966. oko 6 i po milijardi starih dinara, a godine 1967, prema proceni, iznosiće blizu 7 milijardi ili za nekih 7 odsto više. To znači da po stanovniku naša slovenačka zajednica daje oko 4.000 starih dinara za kulturne svrhe.

Koliki je udeo sredstava za kulturu u nacionalnom dohotku?

Prema tim istim podacima, udeo svih sredstava za kulturu 1965. i 1966. godine iznosio je 1,47 odsto nacionalnog dohotka, a 1967. je trebalo da se poveća na 1,56 odsto. Međutim, udeo društvenih sredstava u poređenju s nacionalnim dohotkom pokazuje trend padanja. Godine 1965. društvena sredstva su iznosila 0,59 odsto od nacionalnog dohotka, 1966. godine 0,48 (11 postotaka odsto manje), a godine 1967. 0,47 (ili još za jedan stoti deo manje).

Glavni doprinos u društvena sredstva daje Republika i to dve petine, to jest 40 odsto, opštine učestvuju sa 34,6, ljubljanska gradska skupština sa 13,2 i privredne organizacije sa 12,2 odsto. Ako se vratimo na postavljanje nacionalnog programa, javlja nam se drugo pitanje: da li je u takvoj strukturi društvenih odnosa, kakva je u našem samoupravnom društvu, moguće izraditi nacionalni program onako kako ga mnogi još i sad zamišljaju: kao čvrst, podrobno utvrđen plan.

Svaki put dosada kad smo pristupali velikim planovima za budućnost, želeli smo da budemo vizionari i to u najplemenitijem smislu te reči. Jer kad već pokušavamo da razgrnemo zastor budućnosti, onda nam je uvek izgledalo dobro da tu budućnost naslikamo u najdivnijim i najprimamljivijim bojama i dimenzijama. Inače, čemu razgrtati zastore budućnosti ako ona kao cilj i svrha nije zaista privlačna? I tako smo uvek iznova nailazili na istu dilemu: da li treba da te želje upišemo u naše opipljive planove razvoja i tako sačuvamo dimenzije i kolorit budućnosti, — iako smo istovremeno već sada svesni da to nećemo moći da ostvarimo — ili da upišemo

neke sive, manje privlačne ciljeve za koje bismo možda još našli sredstva, ali koji nam ne bi, zbog svojih malih dimenzija i skromnih stremjenja, već u samom početku doneli razočaranja. Između tih dilema tražili smo optimalno rešenje koje je obično, pod pritiskom iskreno predanih i neposredno zainteresovanih, više naginjalo prvoj krajnosti. Tako imamo mnogo programa i planova koje smo, zbog suviše visoko postavljenih ciljeva, kasnije morali da odlažemo, odgađamo ili ih jednostavno stavimo u fioku.

Stvarnost se najčešće pokazala kao realnija, dinamičnija, gipkija od naših predviđanja. Zato će u buduće nacionalni program biti mogućan samo kao vrlo realna ocena naših htenja i mogućnosti, ne kao statičan spisak želja, već shvaćen kao dinamični razvoj, koji će se moći korigovati i prilagođavati novim zahtevima svakidašnje stvarnosti, ne kao plan koji treba do ostvari bilo ko na vrhu ili dole, već kao organizovana volja i htenje najšireg kruga zainteresovanih. Prema tome, to mora da bude širok društveni dogovor, u kome će biti jasno postavljen cilj, ali istovremeno i cena za postizanje tog cilja — dogovor pri kome će svi zainteresovani činioци izraziti spremnost da obezbeđuju sredstva i rade na njegovom ostvarenju, dogovor koji će imati pred očima društvene potrebe i razvojne nužnosti oblasti kulturne delatnosti u istoj meri u kojoj i svesnu usmerenost čitavog društva i neograničenu slobodu stvaralaštva.

Mimo svega toga programiranje i planiranje u kulturi je posebno teško zbog njene specifičnosti, jer stvaralačku misao nije moguće podvesti pod planske formule. Možemo da planiramo količinu, ali ne i kvalitet, možemo da planiramo izvođačke delatnosti u kulturi, ali stvaralačke ne možemo. Na primer, možemo da prevedimo da ćemo proizvesti dva celovečernja filma, ali kakvi će ti filmovi biti u pogledu kvaliteta, to je uglavnom nepoznata. Isto tako možemo da planiramo koliko knjiga ćemo izdati, koliko pozorišnih predstava odigrati, koliko novih likovnih umetnika osposobiti na akademiji itd., ali kakav će biti rezultat u pogledu kvaliteta — to nije moguće predvideti. A u stvaralaštvu kvalitet je prvenstvena stvar. Sve što, u stvari, možemo da predvidimo jeste to da će se, po zakonu verovatnoće i načelima dijalektike, nov visok kvali-

tet javljati tamo gde za to ima više povoljnih uslova, gde za to postoji tehnička osnova, kadrovi, gde su kulturne delatnosti uopšte bolje razvijene, gde ima više razumevanja za pobude i za stimulisanje kulture, gde su razvijeniji kritika, kontakti, međunarodna saradnja, proveravanje u praksi i slično.

To su opšte istine koje za nas utoliko čvršće važe što smo mala nacija.

Pri takvom sastavljanju i oblikovanju nacionalnog programa morali bismo, naravno, da jasnije postavimo odnose: Republika — komuna — radna organizacija — pojedinac.

Ne bih se upuštao u podrobnosti svih tih odnosa, ali bih ipak naglasio da kulturu nije moguće deliti na republičku i komunalnu. Osnova za ocenu kulturne delatnosti može da bude samo radni program, sama delatnost, a ne ko je osnivač, ko je finansijer. Sa zadovoljstvom možemo da konstatujemo da imamo primer nekoliko opština u Sloveniji kao što su Škofja Loka, Slovengradec, Krško s Kostanjevicom, Slovenska Bistrica, Ptuj itd. u kojima je kulturni život već davno prešao opštinske granice, postao nacionalni, a ponekad čak stekao i međunarodnu afirmaciju.

Još manje je u skladu sa shvatanjem nacionalne kulture ako je poistovetimo sa republičkim budžetom, a kulturu opštine sa opštinskim budžetskim sredstvima.

Kultura, ma gde nastajala i delovala, morala bi da dokaže sposobnost življenja i to prema prirodnoj, a ne prema administrativnoj selekciji. A nacionalna politika u kulturi morala bi da bude takva da podstiče i oživljava one kulturne klice koje organski već žive i napreduju. U maloj naciji svaki zametak uspešne i kvalitetom dobre kulturne delatnosti veoma dragocen, ali je on vrlo često krhk i osetljiv izdanak. Zato ga ne treba razvijati na silu, već mu treba pomoći da ojača i razgrana se. Tu mnogo puta istovetni recepti dožive neuspeh ako pokušamo na ih, na osnovu jednog uspešnog primera, uopštimo za sve slične delatnosti ili za druga regionalna područja. Put koji je u nekom kraju ili na nekom području kulture doveo da velikog uspeha, može potpuno da izneveri u drugoj kulturnoj delatnosti ili u susednoj opštini.

Naravno da to ne znači da pri oblikovanju nacionalne kulture mi smemo da budemo pasivni i da možemo da se odrekamo uloge usmeravanja i podsticanja svega onoga što je u našoj kulturi još nepotpuno, potrebno i životno slobodno.

Svaka naša kulturna delatnost i kulturna ustanova potencijalno su nacionalne. To zavisi od njene delatnosti, kvaliteta i specifične težine. Selekcija onoga što je nacionalno značajno za razvoj kulture nikako ne može da bude milimetarski tačno i matematički izračunato. U većini slučajeva o stvarno širokom nacionalnom značaju odlučivaće stvarni domet, kvalitet i učinak pojedine institucije ili delatnosti, a često će o tome biti potreban i društveni dogovor. Od nacionalnog značaja za slovenačku kulturu svakako će biti ono što oplođava čitavu kulturu nacije ili što predstavlja naciju i njenu kulturu, a mi to moramo razvijati i negovati.

Da li je lakše ili teže to ostvariti u maloj nego u velikoj naciji, vrlo je polemično pitanje, suviše složeno da bih se usudio da na njega dam jednostavan odgovor.

Ovde nailazimo na još jedan problem, na demokraciju, odnosno demokratizaciju kulture. Jednostavno rečeno – bar ja to tako shvatam – demokratizacija kulture se sastoji u tome da se kulturna dobra učine dostupnima najširim slojevima.

Ali ako govorimo jezikom reforme, onda je to istovremeno i borba za veću produktivnost, za veće lične dohotke, za stvaranje povoljnije klime za potrošnju kulturnih dobara – to jest stvaranje mogućnosti za svestrani razvoj i društveno potvrđivanje svake ličnosti. Pri tom je, naravno, izuzetno značajno kakva je politika i način raspodele sredstava za kulturu. Čiji uticaj i interes pri tome preovlađuje?

Pre svega, raspodela sredstava za kulturu ne sme biti monopol; pri tom je sasvim svejedno da li je u pitanju politički ili kulturni monopol, profesionalni ili pravni. Raspodela mora da bude zasnovana na neposrednom društvenom odnosu svih zainteresovanih, gde je, istina, nemoguće apstrahovati svaki pojedinačni, lokalni interes, ali gde je ipak moguće, putem javne diskusije, neutralisati partikularistička osećanja i putem sporazumno prihvaćene rezultante približiti se

što je moguće više objektivnim društvenim potrebama.

Povećanje uticaja javnosti na kulturne delatnosti postaje zbog toga imperativ u našem samoupravnom društvu.

Demokracija tu može da se ostvaruje kroz razne pismene oblike i mogućnosti; ovde se misli na neposredno učestvovanje predstavnika javnosti u samoupravnim organima pojedinih kulturnih ustanova; zatim, takođe, na javno ocenjivanje kulturnih dostignuća, plansko i organizovano širenje kulturnih vrednosti i žarišta, obrazovanje ljudi radi osposobljavanja za trezveno, realno ocenjivanje kulturnih dobara, razvijanje njihovog ukusa, smisla i sposobnosti za stvarno vrednovanje kulture; ovde se, takođe, misli na stvaranje što neposrednijeg odnosa stvaralac — potrošač kulturnih dobara, to jest na jasno formiranu ulogu lične potrošnje.

Lična potrošnja — to jest onaj dinar koji mora svaki pojedinac da izvadi iz sopstvenog džepa za zadovoljenje svojih kulturnih potreba — svakako predstavlja više nego samo dopunski izvor finansiranja ili rešavanja materijalnog položaja kulturnih delatnosti. To je ujedno značajan regulator za smišljenu i korisnu upotrebu kulturnih vrednosti.

Ova lična potrošnja danas se vrlo različito manifestuje u pojedinim kulturnim delatnostima. Ponekad, na primer, kod RTV, izdavačke delatnosti, bioskopa, to je glavni izvor dohotka, a u brojnim drugim delatnostima (muzeji, galerije, arhive, zaštita spomenika) to je finansijski elemenat koji nema veliki značaj. Kod prve vrste delatnosti — često ih nazivamo ne baš najsrećnijim imenom „privredne kulturne delatnosti“ — udeo lične potrošnje srazmerno je znatan, jer iznosi skoro 4/5 ili čak 90 odsto svih dohodaka tih ustanova. Kod druge grupe, učeše lične potrošnje u proseku iznosi jedva 14 odsto, a većinu ostalih sredstava daje društvo putem budžeta ili fondova.

Odnos između sredstava za kulturu iz društvene i lične potrošnje i dalje se kreće u korist lične potrošnje. Za tri godine, 1965—67, udeo društvenih sredstava za kulturu neprestano se smanjivao od 40 odsto na 32,5, a godine 1967. na 30 odsto. Istovremeno se povećavao udeo sred-

stava iz lične potrošnje: 58 odsto 1966. godine, a 1967. na skoro 70 odsto.

Obim društvenih sredstava svakako utiče na sadržinu i karakter rada kulturnih zavoda, odnosno to je često njihova glavna mogućnost da usmeravaju i koordiniraju kulturne delatnosti i njihov razvoj.

Zato će društvo i ubuduće morati da opredmeti, bliže odredi svoj interes za razvijanje određenih vrsta kulturnih delatnosti takvim društvenim sredstvima, ako tu budemo hteli da dosledno sprovedimo načelo demokratizacije kulture, dostupnosti kulturnih dobara najširim slojevima stanovništva.

S druge strane, usmeravanje na ličnu potrošnju u uslovima reforme sasvim je razumljivo. Zbog čega bi trebalo da sve kulturne potrebe pokriva-
mo društvenim sredstvima? Zašto treba da televizijsku pretplatu vlasniku televizora plaćamo svi zajedno, društvo, ako je to pre svega njegov interes? Zašto treba da za svaku bioskopsku ulaznicu društvo daje znatniji deo svote, to jest zašto da svi plaćamo za one koji idu u bioskop?

A ipak je društvena pomoć još i sada znatna. Za svaku bioskopsku ulaznicu društveni doprinos iznosi 12 novih para, za ulaznice za muzeje i galerije 7 novih dinara, za koncerte 40 novih dinara, za dramska pozorišta 16,5 dinara, a za operu skoro 52 dinara. (Podaci su iz 1966. godine).

U kojoj meri i kada se javlja društvena intervencija — stvar je politike društva, odnosno nosilaca finansiranja kulturnih delatnosti.

Smisao daljeg materijalnog polazaja i razvoja kulturnih delatnosti svakako je u tome da se što tešnje i neposrednije povežu sa onim delom naše društvene zajednice kojem su te delatnosti potrebne. Samo tako možemo da uspostavimo čvrstu, neposrednu vezu između stvarnih društvenih potreba i kulturnih radnika, između potrošača i stvarača.

To je takođe put za nacionalnije kulturno stvaranje i delovanje, za razvoj i perspektive kulturnih delatnosti.

Mi, Slovenci, veoma smo ponosni na sopstvena kulturna dostignuća, na tradiciju, na nacionalne kulturne ustanove, na ugled u međunarodnom kulturnom prostoru. Istovremeno smo svesni da

to takođe znači i znatno breme za našu privrednu osnovu.

Srazmerno širok front institucija i organizacija u oblasti kulture pokazuje da imamo doduše dosta razgranatu kulturnu delatnost, ali da je ona često vrlo usitnjena i da zato nema ni dovoljan učinak ni kvalitet. Zato se stalno susrećemo sa zadatkom čvršćeg društvenog dogovaranja o nacionalnom kulturnom programu. (Naravno, uz sva već pomenuta ograničenja u pogledu opsega i mogućnog dometa takvog programa). Naročito je potrebno da se dogovorimo šta je u našoj kulturi nacionalno značajno i šta ćemo ubuduće posebno i svesno pomagati. To, naravno, ne sme da znači nikakve privilegije za bilo koju ustanovu, već svaka među njima mora da opravda ili dokaže nacionalni značaj pre svega ili samo svojom sopstvenom delatnošću.

U svetlosti reforme, kad budžetski kaiš sve više stežemo, nedovoljnost društvenih sredstava nas još posebno tera na nova razmišljanja o što je moguće efikasnijem ulaganju sredstava za kulturu.

Određena pomeranja i prestrojavanja kulturnog fronta biće neophodna. I ne samo zato što i oblast kulture ne može da bude imuna prema reformi već i zato što je to put koji može da obezbedi veći učinak, viši kvalitet i bolje korišćenje sredstvima, ukratko — jer je to u interesu same kulture.

Ova istina je opštevažeća; treba li da njenu nužnost još posebno ističemo ako se njome koristimo govoreći o maloj naciji?

(Sa slovenačkog prevela
Dobrinka HADŽI-SLAVKOVIĆ)